

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 37.014.7:316.422 (09) (477.52)
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2020/1.1>

Білоцерківська І.С.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА УЧНІВ У ШКОЛАХ СУМЩИНИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ОСВІТНЬОЇ РЕФОРМИ 1958 Р.

Метою дослідження є виявити особливості впровадження професійної підготовки учнів відповідно до освітньої реформи 1958 р. в школах Сумщини. Згідно із законом Верховної Ради УРСР (1959 р.) було встановлено нову систему шкільної освіти, зокрема передбачався перехід із 1960/1961 н. р. до обов'язкового восьмирічного навчання; десятирічки перетворювалися на одинадцятирічки; повна середня освіта для підлітків і молоді 15–18-річного віку (денні середні школи, вечірні (змінні) й заочні середні школи працюючої молоді).

Головним у перебудові системи народної освіти було поєднання навчання з продуктивною працею. З'ясовано, що запровадження професійної підготовки учнів у 1958–1964 рр. у школах Сумської області мало такі ж переваги і недоліки, як і в усіх школах УРСР. Воно здійснювалося шляхом виконання програмних вимог із ручної праці, праці в майстернях, на навчально-дослідних ділянках, практикумів, виробничого навчання, домоведення, самообслуговування, роботи шкільної робітничої і сільської молоді. У зміцненні навчально-матеріальної бази значну допомогу надавали підприємства і колгоспи області, однак не завжди керівники підприємства, колгоспів і радгоспів створювали сприятливі умови на виробництві для навчання молоді, яка працювала.

Здебільшого трансформація навчального процесу виявилася формальною, свідченням чого є низький рівень працевлаштування випускників під час проведення реформи. Вже у 1961 р. місцеві підприємства не могли працевлаштувати випускників, які навчалися за обов'язковими профілями. Недостатня матеріально-технічна база, відсутність кваліфікованих викладачів погіршували результати проведення виробничого навчання. Враховуючи ці недоліки, варто було б взяти на озброєння такі позитивні аспекти реформування освіти, як підвищення рівня самообслуговування учнів, вивчення наукових основ сучасного виробництва у навчальних предметах фізико-математичного і біолого-географічного циклів.

Ключові слова: освітня реформа 1958 р., виробниче навчання, школи Сумської області, виробнича бригада, школи робітничої і селянської молоді, ручна праця.

Постановка проблеми. У процесі структурних і соціально-економічних змін, які відбувалися в Україні, винятково важливого значення набуває проблема забезпечення галузей економіки кваліфікованими робітничими кадрами. Лідерами серед зареєстрованих у базі даних Державної служби зайнятості є вакансії слюсарів, бетонярів, токарів, механіків, водіїв, будівельників, швачок. У зв'язку зі значним дефіцитом кадрів і низьким рівнем престижності вказаних вище професій держава збільшує розмір стипендії, а роботодавці – заробітні плати. Вони мотивують майбутніх працівників, надаючи їм комфортніші умови праці та соціальні гарантії.

Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників високого рівня професійної компетентності, здатних до діяльності, сповненої інтелектуального і творчого змісту, спонукає до вдосконалення виробничого навчання – невід'ємного складника підготовки кваліфікованих робітників. Саме тому актуальним є вивчення досвіду запровадження виробничого навчання у 1958–1964 рр. у школах з метою врахування усіх ризиків і недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні причини проведення освітньої реформи 1958–1964 рр. в УРСР з'ясував О.Ю. Яницький [1], обставини прийняття «Закону про школу (1959 р.) дослідила О. Марчук [2], ґрунтовно

висвітлено процес реформування шкільної освіти в УРСР того часу у працях Л.Д. Березівської [3–5].

Постановка завдання. Метою дослідження є виявити особливості впровадження професійної підготовки учнів відповідно до освітньої реформи 1958 р. у школах Сумщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. З'ясовуючи причини швидких темпів економічного зростання провідних країн Заходу, М.С. Хрущов та його оточення в 1954 р. зосередили свою увагу на розгортанні науково-технічної революції в країні. Розпочинаючи реформування суспільства, він значну увагу приділив освіті, яку розглядав як важливий аспект комуністичної ідеології. Трансформації освітньої сфери мали якомога ефективніше відповідати завданню модернізації суспільства на соціологічних засадах. Нівелювання особистості реалізовувалося через колективістське виховання, діяльність комсомольської та піонерської організацій [2, с. 114].

З'ясовано, що у 1954/1955 н. р. у якості експерименту в школах запроваджувалося політехнічне та виробниче навчання. Планувалося за 3–3,5 роки на навчально-матеріальній базі технікумів, заводів і МТС, які знаходилися поруч з експериментальними школами, підготувати спеціалістів середньої кваліфікації і кваліфікованих робітників для певних галузей промисловості та сільського господарства [1, с. 121].

На XX з'їзді КПРС, який відбувся в Москві 14–25 лютого 1956 р., було проголошено про зміни в системі освіти з метою забезпечення загальної і політехнічної освіти, підготовки молоді до практичної діяльності в народному господарстві [5, с. 42–47]. У резолюції XIX з'їзду Компартії України (1956 р.) перед партійними органами на місцях було поставлено завдання забезпечити подальший розвиток народної освіти, підвищити рівень навчально-виховної роботи у школі, вжити заходів до практичного здійснення політехнічної освіти, забезпечити зв'язок навчання із суспільно корисною працею. У 1955/1956 н. р. до навчального плану школи як самостійний предмет було введено ручну працю у 3–4 класах. Складність цього завдання полягала у неготовності вчителів і матеріально-технічної бази до його виконання [6, с. 40].

У грудні 1958 р. було прийнято Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток народної освіти в СРСР», одним із головних завдань якого постала підготовка всебічно освічених людей, підготовлених до фізичної праці [7]. Верховна Рада Української РСР відповідно до Закону СРСР у квітні 1959 р. ухвалила

Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР», який окреслив основні напрями проведення освітньої реформи в Україні [8]. Згідно з цим законом було встановлено нову систему шкільної освіти: значно збільшено асигнування на освіту; передбачався перехід із 1960/1961 н. р. до обов'язкового восьмирічного навчання; десятирічки перетворювалися на одинадцятирічки; повна середня освіта для підлітків і молоді 15–18-річного віку (денні середні школи, вечірні (змінні) й заочні середні школи працюючої молоді); розширювалася мережа шкіл-інтернатів; збільшувалася кількість вишів, технікумів, профтехучилищ. Крім того, згідно ст. 9 прийнятого закону вивчення української мови в школах було оголошено необов'язковим. Головним у перебудові системи народної освіти було поєднання навчання з продуктивною працею. З 15–16 років уся молодь повинна була включатися в посильну суспільно-корисну працю.

Досліджено, що реформа мала низку недоліків: завищену роль у середній освіті вечірніх і змінних шкіл, значне перевантаження учнів, погіршення якості загальноосвітньої підготовки у середніх школах, відсутність матеріально-технічної бази виробничого навчання, вибір професії без урахування індивідуальних інтересів і запитів учнів, підготовка кадрів без зважання на реальні економічні потреби тощо [1, с. 123].

Встановлено, що вже у 1958/59 н. р. Сумський облвно звітував про роботу шкіл і відділів народної освіти відповідно до рішення XXI з'їзду КПРС і «Закону про школу». Станом на 1958/1959 н. р. у Сумській області налічувалося 1 122 школи (469 початкових, 433 семирічних, 220 середніх, 2 школи-інтернати), в яких навчалися 188 211 учнів [9, арк. 2]. За народно-господарським планом передбачалося залучити до навчання 195 720 учнів.

Однією з причин невиконання плану було прагнення учнів швидше працевлаштуватися. Вже у 1959/1960 н. р. у Сумській області налічувалося 504 початкові, 435 восьмирічних і 221 середня школа, тобто всі семирічні школи були переведені на восьмирічні, збільшилася кількість початкових шкіл (за рахунок перетворення філій у початкові школи і прийняття колишніх залізничних шкіл) [10, арк. 3]. Наприкінці 1960/1961 н. р. налічувалося 1 200 шкіл, з них 511 початкових, 454 восьмирічних і 235 середніх, в тому числі 8 шкіл-інтернатів і 2 школи з подовженим днем, створених у 1960 р.

Відповідно до закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток освіти в СРСР» у школах почали вводити нові навчальні плани, які передбачали вивчення наукових основ сучасного виробництва у навчальних предметах фізико-математичного і біолого-географічного циклів, навчання ручній праці у початкових класах, навчальних майстернях і пришкольній ділянці у 5–8 класах, вивчення курсу «Основи виробництва» у старших класах, посилення участі школярів у виробничій праці на підприємствах і в сільських господарствах тощо. Навіть викладання арифметики у початкових класах набувало прикладного характеру: проводилося вимірювання відстані на місцевості, обчислення земельної площі, обчислення урожаю з дослідних ділянок, розв'язування задач на місцевому матеріалі тощо [9, арк. 21]. Учні самостійно виготовляли моделі годинників, підвісних терезів, польових циркулів, лінійний метр, квадрат і куб. На практикумах з електротехніки вони навчалися читати і складати електротехнічні схеми, вивчали будову електротехнічних приладів і користування ними [9, арк. 60].

У старших класах теж широкого поширення набуло розв'язування задач, складених на місцевому матеріалі (свого колгоспу, заводу) [9, арк. 35]. Знання учнів почали характеризуватися більшою конкретністю порівняно з попередніми роками. Наприклад, крім основних законів хімії, вони виявляли знання їх застосування на практиці, властивості, добування і застосування речовин, розв'язання експериментальних задач для пояснення хімічних процесів. Зокрема, учні вміли визначати аналіз ґрунту, застосовувати міндобрива на шкільній навчально-дослідній ділянці, у колгоспі, вміли використати отрутохімікати для боротьби зі шкідниками сільського господарства тощо [9, арк. 41–42].

Більше уваги почали приділяти трудовому навчанню і професійній підготовці учнів шляхом виконання програмних вимог із ручної праці, працею в майстернях, на навчально-дослідних ділянках, практикумах, виробничому навчанні, домоведенні, шляхом суспільно корисної праці учнів [9, арк. 58]. Однак залишався незадовільним стан забезпечення обладнанням, що не давало змогу повністю виконати вимоги програми із домоведення, зокрема з розділу «Кулінарія» [9, арк. 60]. Програмою передбачалося вивчення роботи з пральними машинами, пирососами і холодильниками, які у школах були майже відсутні. У деяких закладах внаслідок відсутності відповідної навчально-матеріальної бази успіх

проведення практичних занять із домоведення мав випадковий характер і залежав від того, що саме учні принесуть із дому (продукти для готування різних страв із кулінарії, тканини для крою і шиття тощо) [10, арк. 212].

З'ясовано, що особлива увага відділами освіти і школами приділялася виробничому навчанню. У 1958/1959 н. р. воно було запроваджено в усіх середніх школах області й охоплювало 16 200 чоловік. Більшість шкіл (116 із 220) здійснювало його на базі колгоспів. Найбільш поширеними були рільники (4 000 учнів), трактористи (2 500 учнів), слюсарі (2 100 учнів), плодоовочівники (1 500 учнів), тваринники (1 400 учнів), токарі (1 200 учнів), водії (1 100 учнів), швачки і кравці (730 учнів), механізатори (670 учнів), комбайнери (500 учнів) [9, арк. 60].

У 1960/1961 н. р. виробничим навчанням було охоплено 11 548 учнів. Найбільш поширеними профілями стали рільництво (1 596 осіб), тракторна справа (1 057 осіб), будівельна справа (972 особи), тваринництво (823 особи), слюсарна справа (956 осіб), автомобільна справа (701 особа), плодоовочівництво (684 особи) та інші [10, арк. 213]. За три роки найбільший показник підготовки був для рільництва і тракторної справи; збільшилася кількість учнів, залучених до будівельної справи; зменшилася кількість осіб, які навчалися на швачок і кравців. Для розширення профілів запроваджувалися рільники-механізатори, тваринники-механізатори, механізатори широкого профілю.

Варто зауважити, що до продуктивної праці залучали і вчителів, зокрема було організовано навчання педагогів для оволодіння другою виробничою спеціальністю. Здебільшого вчителі із середніх шкіл (переважно із семирічних) опановували виробничі професії, які допомагали їм у навчальній роботі з учнями. Наприклад, педагоги Конотопського району опановували такі спеціальності: механізаторів (51 особа), рільника (37 осіб), зоотехніка (11 осіб), водія (80 осіб), плодоовочівника (16 осіб), тваринника (37 осіб), швачки (189 осіб) [9, арк. 18].

Праця в майстернях мала навчальний і виробничий характер. Для практичних занять учнів 5–8 класів у шкільних навчальних майстернях використовувалися всі місцеві можливості для їх обладнання. Більшість шкіл області у 1960 р. мали навчальні майстерні з обробки дерева й металу окремо або комбіновані. У низці шкіл учні самостійно виготовляли столярні й слюсарні верстати [10, арк. 201]. У багатьох школах учні самостійно

виготовляли інструменти, обладнання для школи, меблі. Школи навіть готували продукцію на замовлення. Учні Сумської середньої школи № 18 на замовлення будівельного училища виготовляли молотки, сокири та інший інструмент. Школи Великописарівського району робили годівниці для колгоспних птахоферм, а на замовлення лісгоспу – шпаківні [9, арк. 59].

Однак, спостерігалася значна проблема із забезпеченням кадрами: у 1961 р. у восьмирічних школах області серед викладачів праці лише 14 осіб мали вищу освіту, 59 – середню педагогічну, а 249 осіб не мали ні спеціальної, ні педагогічної освіти. У деяких школах залучалися викладачами особи, які не мали освіти за 3–4 класи [10, арк. 208]. Встановлено, що у 1957/1958 н. р. класи з виробничим навчанням закінчили 165, а у 1958/1959 н. р. – 2 358 учнів 118 шкіл. З них кваліфікацію рільника отримали 684 особи, тракториста – 561, тваринника – 158, плодоовочівника – 194, водія – 99, слюсаря – 124, токаря – 142, електромонтажника – 87, столяра – 34, шевця-кравця – 129, працівника текстильної фабрики – 53, майстра взуттєвої справи – 24, хіміка – 32, будівельника – 21.

З 1955 р. на базі Конотопського заводу «Червоний металіст» здійснювалося виробниче навчання Конотопської середньої школи № 2 – підготовка слюсарів, токарів і електромонтажників. За матеріалами звіту Сумського облвню, завод виділив для навчання учнів досвідчених інженерів, техніків, кваліфікованих робітників, забезпечив всіх учнів виробничими місцями, а випускників – робочими місцями [9, арк. 60]. Низка шкіл здійснювала виробниче навчання на базі будівельних технікумів або техучилищ, де було якісне устаткування (Глухівська школа № 2, Сумська № 8 та інші) [10, арк. 214].

Ще однією формою виробничого навчання було *проведення літньої практики* шляхом створення виробничих бригад учнів та учнівських дослідних господарств [9, арк. 62]. Перша виробнича бригада була створена в Алтинівській середній школі Кролевецького району у 1955 р. Вже у 1958 р. при усіх школах області були навчально-дослідні ділянки, більшість із яких мала відповідні розділи, сівозміни, у 47 школах побудовані теплиці. Зоологічний відділ налічував 438 крільчатників, 100 пасік із 500 бджолосім'ями. Учням вдалося одержати високі врожаї цукрових буряків, кормових, кукурудзи тощо. Досліди на кролефермі дали змогу розкрити біологічні основи підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин [9, арк. 59].

У 1958 р. в усіх середніх школах області було створено *виробничі бригади*, за якими були закріплені земельна площа, тваринницькі ферми та відповідний виробничий інвентар, що слугувало матеріальною базою для виробничого навчання. Кількість учнівських виробничих бригад у колгоспах у 1958 р. становила 155, а у 1959 р. вона зросла до 181, налічуючи 9 468 осіб. Члени бригад обробляли 4 302 га колгоспної землі, з якої 1 580 га кукурудзи, 256 га картоплі, 234 га овочів, 120 га цукрових буряків [9, арк. 62].

Досліджено, що будівельних бригад у 1958 р. налічувалося 111 з охопленням до 3 000 учнів. У зазначений рік ними побудовано 27 навчальних майстерень, 11 теплиць, 6 спортзалів, 150 спортивних майданчиків, відремонтовано 64 школи [9, арк. 63]. У 1959 р. бригади Роменського району долучалися до будівництва водогону, колгоспних приміщень тощо.

У зміцненні навчально-матеріальної бази значну допомогу надавали підприємства і колгоспи області. Наприклад, у 1959 р. Сумський суперфосфатний завод передав середній школі № 21 і школі робітничої молоді № 5 м. Суми наочних посібників і хімреактивів на 7 775 крб. Колгоспами Липово-Долинського району асигновано кошти кожній середній і семирічній школі на обладнання кабінетів домоведення. У середніх школах № 4 і № 13 м. Суми швейна фабрика виділила устаткування і обладнала швейні майстерні, в яких відбувалося виробниче навчання учнів – швачок.

Широко залучалися до обладнання навчальних кабінетів і самі учні. Ними було виготовлено понад 30 тис. наочних посібників, приладів, моделей тощо (геометричних фігур, різних видів радіоприймачів). Учні Засульської середньої школи Роменського району у своїх майстернях виготовляли продукцію для потреб дитбудинків, дитсадків і шкіл (кухонні і лабораторні столи, віконні рами, двері, шафи, стільці, халати, наволочки тощо) [9, арк. 11]. У звітних матеріалах 1964 р. зазначалося, що для проходження виробничої практики на відповідних виробництвах не існувало відповідних цехів чи прольотів, а керівники підприємств мало допомагали школам вести роботу з охоплення навчанням робітничої молоді (міста Білопілья і Ворожба) [11, арк. 1–8]; дослідна робота шкіл на пришкольних-дослідних ділянках стала непланомірною, рідко залучалися для цих цілей теплиці (школи №№ 5, 10, 11, 14 м. Конотоп) [12, арк. 30–46].

Встановлено, що в досліджуваний період проводилася *різноманітна гурткова робота*,

зокрема у школах області станом на 1959 р. налічувалося 1 060 гуртків юннатів, які охоплювали 40 000 учнів. Зросла кількість спеціалізованих гуртків. Навчаючись у гуртках, 112 учнів одержали права водія трактора, 143 – автомобіля, 32 – комбайнера [9, арк. 64]. Шкільними гуртками та обласною станцією юннатів з учнів 5–10 класів станом на 1959 р. було підготовлено 135 інструкторів із квітництва, бджільництва, садівництва і кролівництва, які працювали у своїх школах для підготовки учнів для роботи за цими профілями.

З'ясовано, що зв'язок навчання з практикою втілювався і шляхом *самообслуговування* (прибирання класних приміщень, подвір'я школи, шкільних буфетів, висадки дерев, провітрювання класних кімнат, догляду за кімнатними рослинами, ремонту меблів тощо). До самообслуговування залучалися всі учні; залежно від віку, статі та фізичних можливостей вони виконували різні види побутової праці [10, арк. 210]. Мотивувалося це через шкільну пресу, так звані «дзеркала чистоти», оцінку санітарного стану класу, учнівські збори, бесіди класних керівників тощо [9, арк. 64].

Результатом виробничого навчання стало те, що з 10 899 випускників 1958 р. було працевлаштовано 2 480 осіб на промислових підприємствах, 3511 – у сільському господарстві, 711 – в інших установах, 404 виїхали на цілині землі, 276 вибули до Радянської Армії, 2 407 – навчалося у вишах та інших закладах [9, арк. 65]. У 1960 р. 1 524 випускники сільських шкіл пішли працювати у колгоспи і радгоспи [10, арк. 224]. Гіршим був стан працевлаштування випускників промислового профілю. Наприклад, у 1960 р. із 54 випускників Лебединської середньої школи № 1 за профілем токаря на заводі поршневих кілець працевлаштовано лише 9, у 1961 р. усі випускники Юнаківської школи Хотінського району (нині Сумський район) не були працевлаштовані через відсутність місць, у 1960 і 1961 рр. насосний завод не зміг забезпечити робочими місцями усіх випускників Сумської середньої школи № 18 [10, арк. 225]. У 1964 р. з 2 366 учнів, які одержали спеціальність сільськогосподарського виробництва, у колгоспах працевлаштувалися 1 530 осіб, решта продовжили навчання у вищих школах, технікумах та працевлаштувалися в інших галузях народного господарства [13, арк. 26–29].

Серед недоліків організації виробничого навчання варто назвати те, що у більшості міських шкіл були відсутні закріплені за учнями окремі робочі місця, в результаті чого вони лише

спостерігали роботу прикріпленого працівника заводу, фабрики, а не працювали самі [9, арк. 65]. При створенні бригад не завжди враховувався профіль виробничого навчання. Наприклад, у Великописарівській середній школі було створено бригаду з вирощування кукурудзи, в той час як профілем виробничого навчання в школі були швачки та водії [9, арк. 67].

З'ясовано, що в Сумській області станом на 1959 р. налічувалося 31 школа робітничої молоді, де навчалося 4 038 учнів (на початку року їх було 5 501); 9 131 окремих клас сільської молоді з контингентом учнів 1 339 (на початку року – 2 175); заочна школа у складі 352 учнів (на початку року – 289). Такий показник зменшення кількості учнів був пов'язаний із призовом до лав армії, переходом до інших навчальних закладів, виїздом на роботу в інші регіони тощо [9, арк. 79–80].

У 1961 р. кількість шкіл робітничої молоді збільшилася до 51, сільської молоді – до 21, заочних – до 5 [10, арк. 4]. Уже в 1961 р. спостерігався значний відсів учнів (4 252), із яких 1 764 – без поважної причини. Спостерігалися низька успішність, невелика кількість відмінників, недостатня матеріальна база для проведення уроків із підвищення виробничої кваліфікації, незначна кількість змінних класів [10, арк. 272]. З метою залучення молоді до навчання організувалися вечори-зустрічі з випускниками шкіл, студентами інститутів, інженерами, механізаторами, агрономами, які раніше закінчили вечірні школи, з молоддю, яка добре поєднувала працю на виробництві з навчанням у вечірніх школах.

У більшості шкіл області профіль професійної кваліфікації був визначений згідно з розпорядженням Міністерства освіти: в 7–8 класах – технічне креслення, в 9-х класах – основи машинознавства, в 10-х – основи електротехніки. Крім цього, в школах були запроваджені такі дисципліни з підвищення професійної кваліфікації, як технологія обробки металів, текстильної справи, одягу, торгівлі, основи землеробства, тваринництва, автосправа та інші [10, арк. 280].

Вчителів, які мали основну роботу в школі робітничої молоді, налічувалося 415, у школах сільської молоді працювало 1 095 учителів, з них із вищою освітою – 695 осіб. Викладачами дисциплін підвищення професійної кваліфікації були інженери, техніки, агрономи, які здебільшого мали якісні знання, але недостатньо володіли методикою викладання.

Робота шкіл робітничої та сільської молоді вимагала покращення матеріально-технічної бази

закладів. Зазвичай цьому сприяли підприємства, де працювала молодь, яка не мала освіти (наприклад, завод ім. Фрунзе на своїй території виділив приміщення на 12 класних кімнат для Сумської середньої школи робітничої молоді № 2; Сумська суконна фабрика виділила вечірній школі № 1 3 класні кімнати; суперфосфатний завод виділив Сумській середній школі № 5 5 тис. крб на придбання наочних посібників тощо) [9, арк. 78].

З метою тісного пов'язання теоретичного програмного матеріалу з практикою виробництва учнів вчителі багатьох шкіл робітничої молоді почали вивчати основи виробництва, на яких працювали їхні учні. Наприклад, у Конопської середній школі № 1 під керівництвом інженерів заводу «Червоний металіст» вивчали основи виробництва усіх цехів цього підприємства [9, арк. 79]. Однак не завжди керівники підприємства, колгоспів і радгоспів створювали сприятливі умови на виробництві для навчання працюючої молоді.

Уведення в школах робітничої та сільської молоді курсу підвищення кваліфікації учнів здебільшого вдосконалювало професію працівників промисловості і сільського господарства, підвищувало продуктивність їхньої праці. Учні більшості шкіл області позитивно відгукувалися на введення професійної кваліфікації, але необхідно зазначити і про складність здійснення на практиці цього навчання (школи не мали остаточних роз'яснень у методиці проведення навчання з підвищення кваліфікації учнів, для викладачів майже не було ніякої методичної літератури, відсутня матеріальна база). Складність у підвищенні кваліфікації учнів у школах робітничої молоді полягала у неспорідненому складі учнів, особливо в школах міського типу [10, арк. 280].

Можна стверджувати, що для 70–80% шкіл перебудова виявилася формальною, реальним же фактом стало погіршення якості навчання і виховання. Свідченням формальності перебудови загальноосвітніх шкіл у трудові політехнічні школи є працевлаштування випускників під час проведення реформи. У більшості навчальних закладів проводилася обов'язкова, в основному одноманітна професіоналізація для всіх учнів, оскільки через недофінансування, слабкість матеріально-технічної бази, відсутність кваліфікованих викладачів і низки інших причин школа не могла запропонувати якісного різноманіття професій [3, с. 277]. Більше половини учнів йшли працювати не за спеціальністю, отриманій у школі.

Об'єктивно збільшення кількості вечірніх і змінних шкіл сприяло поширенню середньої освіти серед випускників восьмирічних шкіл, оскільки далеко не всі учні у зв'язку з матеріальним становищем батьків могли продовжувати навчання у денних одинадцятирічних школах. Однак формальний підхід до навчання та відсутність матеріальної бази зводили нанівець позитивні моменти навчання у таких школах. Більшість вечірніх шкіл при занижених вимогах до своїх учнів давали занижені знання. Значна кількість учнів вечірніх шкіл одержувала лише задовільні оцінки [14, с. 149]. Таким чином, більшість учнів цих шкіл не могли успішно скласти вступні екзамени і продовжити навчання у вищих навчальних закладах. До того ж учні, які поєднували роботу з навчанням у вечірніх школах, піддавалися значному перевантаженню [1, с. 122–123].

У 1964 р. було прийнято постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про зміну терміну навчання у середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах із виробничим навчанням», згідно якої встановлювався замість 3-річного 2-річний термін навчання у середній школі на базі 8 класу, тобто повернення школи до 10-річного терміну навчання. У 1966 р. постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи» скасовувалася обов'язкова професійна підготовка в загальноосвітніх школах. Таким чином, реформа була частково згорнута ще за правління М.С. Хрушова та практично повністю відмінена його наступниками.

Висновки. Можна стверджувати, що запровадження професійної підготовки учнів у 1958–1964 рр. у школах Сумської області мало такі ж переваги і недоліки, як і в усіх школах УРСР. Воно здійснювалося шляхом виконання програмних вимог із ручної праці, працею в майстернях, на навчально-дослідних ділянках, практикумах, виробничого навчання, доведення, самообслуговування, роботи шкіл робітничої і сільської молоді.

У більшості випадків трансформація навчального процесу виявилася формальною, свідченням чого є низький рівень працевлаштування випускників під час проведення реформи. Враховуючи ці недоліки, варто було б взяти на озброєння такі позитивні аспекти реформування освіти, як підвищення рівня самообслуговування учнів, вивчення наукових основ сучасного виробництва у навчальних предметах фізико-математичного і біолого-географічного циклів тощо.

Список літератури:

1. Яніцький О.Ю. Освітня реформа 1958–1964 років в УРСР: причини, хід, значення. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Сер.: Історія. 2015. Вип. 23. С. 120–124.
2. Марчук О. Закон про школу (1959 р.): обставини його прийняття. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Сер. 6: Історичні науки. 2016. Вип. 14. С. 114.
3. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті. Київ : Богданова А.М., 2008. 406 с.
4. Березівська Л. Періодизація реформування шкільної освіти в Україні за радянської доби (1919–1991). *Історико-педагогічний альманах*. 2011. Вип. 1. С. 44–48.
5. Березівська Л.Д. Радянська реформа про зміцнення зв'язку школи з життям (1956–1964). *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 42–47.
6. Денисюк Т.Ф. Історіографічний аналіз розвитку змісту початкової освіти України у 50–90-х роках ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 28. С. 39–42.
7. Закон об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР. Москва : Известия сов. депутатам трудящихся, 1958. 30 с.
8. Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР. Київ : Рад. шк., 1959. 26 с.
9. Звіт Сумського облвно про роботу шкіл і відділів народної освіти в 1958/1959 н. р. *Державний архів Сумської області (ДАСО)*. Ф. Р-3552. Оп. 1. Спр. 266. 92 арк.
10. Річний звіт про роботу шкіл Сумської області за 1960–1961 н/р. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)*. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 3212. 310 арк.
11. Інформація про роботу шкіл м. Білопілля та м. Ворожби за 1963–1964 н/р. *ДАСО*. Ф. Р-3552. Оп. 4. Спр. 35. Арк. 1–8.
12. Інформація о работе Конотопского городского отдела народного образования за 1963–1964 учебный год. *ДАСО*. Ф. Р-3552. Оп. 4. Спр. 35. Арк. 30–46.
13. Інформація про проведену роботу Сумського облвно із працевлаштування випускників загально-освітніх шкіл у 1964 р. *ДАСО*. Ф. Р-3552. Оп. 3. Спр. 140. Арк. 26–29.
14. Романюк І.М. Українське село в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття. Вінниця : Книга-Вега, 2005. 256 с.

Bitotserkivska I.S. VOCATIONAL TRAINING OF SCHOOL STUDENTS IN SUMY REGION AS A RESULT OF EDUCATIONAL REFORM 1958

The purpose of this study is to reveal the peculiarities of the introduction of vocational training for students in line with the 1958 educational reform in Sumy schools. Following the Law of the Verkhovna Rada of the UkrSSR (1959), a new system of school education was established. In particular, starting from 1960/1961 academic year, a transition to a compulsory eight years' education was introduced; the ten-year schools turned into eleven-year ones; a complete secondary education for young people of 15–18 years of age (day high schools, evening (variable) and distance learning high schools for working youth).

The main part of the restructuring of the public education system was the combination of training with productive labour. It was found that the introduction of vocational training for students in 1958–1964 in schools in Sumy region had the same advantages and disadvantages as in all schools of the Ukrainian SSR. It was implemented through the fulfillment of program requirements for manual labor, work in workshops, educational and research sites, workshops, industrial training, housekeeping, self-service, work of schools of working and rural youth.

Enterprises and collective farms of the region provided considerable assistance in strengthening the educational and material base, however, not always the heads of the enterprise, collective farms and state farms created favorable training conditions for the working youth. In most cases, the transformation of the educational process proved to be formalistic, which was evidenced by a low employability of school graduates during the reform.

Already in 1961, local enterprises could not hire graduates who had completed compulsory vocational profiles. Inadequate material and technical supply, lack of qualified tutors aggravated the results of the vocational training. Given these shortcomings, it would be worthwhile to take into account such positive aspects of education reform as enhancing students' self-care, studying the scientific foundations of modern production in physics and mathematics, biological and geographical cycles, and so on.

Key words: *educational reform of 1958, industrial training, schools of Sumy region, production team, schools of working and rural youth, manual labour.*